

donošenja odluka. Velika je prednost i ušteda vremena to što ne mora sam praviti i pronalaziti nastavne medije i rekvizite, budući da su oni dio nastavnih materijala.

U nas dosad nije postojao nastavni materijal za multimedijски pristup stranim jezicima. Zbog toga je posebno pohvalna akcija »Školske knjige« da se upusti u eksperiment proizvodnjom takvih materijala. Planirani su materijali za strane jezike za osnovne škole. Ove godine je kao prvi izašao materijal za učenje engleskog jezika, pod naslovom *Višeizvorni sklop za engleski jezik — I Speak English*. Taj je materijal za IV razred osnovne škole za početak učenja engleskog jezika. Ako »Školska knjiga« održi obećanje, svake bi godine morali izlaziti daljnji materijali, tako da će oni učenici koji ove godine započnu po tom sistemu, raditi po njemu neprekidno, do završetka osnovne škole. Osim slikovnice, višeizvorni sklop za engleski jezik sadržava 18 dija-filmova, magnetofonske vrpce, 48 mm filmove, lutke, aplikacije za magnetograf ili flanelograf, pa čak i rekvizite kao što su ljepilo, škare, flomasteri itd. I što je najbitnije, vrlo opširan priručnik za nastavnike. Nadajmo se da će se tim materijalima poslužiti dovoljan broj nastavnika kako bi za nekoliko godina mogli ocijeniti njihovu svrsishodnost.

Važno je da na tržištu postoji za učenje engleskog jezika za istu dob i nastavni materijal *Come and Conquer English (English for Children)*, koji je također izdala »Školska knjiga«. To nije materijal izrađen po principima multimedijskog pristupa, nego AV-metode (uz slikovnicu postoji opširan priručnik za nastavnike, dija-filmovi i magnetofonske vrpce). Taj su materijal prošlih godina djeca odlično prihvaćala.

Tako sada, u četvrtom razredu osnovne škole, a to je vrlo važno, jer to je početak učenja, imamo izbor dvaju kompletnih nastavnih materijala koji se natječu u plasmanu na tržištu. Koji će od njih postati popularniji, trebali bi da odluče sami mali potrošači — njihov uspjeh u usvajanju engleskog jezika i njihova motivacija za učenje, jer — najzad — ne ponavljamo uzalud da je učenik subjekt, a ne objekt nastave.

Miho Skljarov

JEZIČNA ZORNOST

Zornost je organizirano i sistematsko predočavanje nastavnog materijala koje ima za cilj da učenici što dublje i svestranije upoznaju nastavno gradivo. Kad govorimo o zornosti, mislimo na aktivizaciju svih čula, čula vida, sluha, opipa, mirisa i okusa. Jasno je da ni u jednom nastavnom predmetu, kao ni u samom životu, sva čula nisu jednako aktivna. Za nastavu nekih predmeta, npr. kemije, čulo mirisa i okusa može igrati veću ulogu nego u nastavi stranog jezika, gdje se zornim sredstvima ta čula gotovo uopće ne aktiviraju.

Često se pod zornošću u nastavi stranih jezika razumijeva isključivo vizuelna zornost, tj. vizuelne percepcije raznih radnji, pokreta, predmeta, slika itd. Ali zornost ni u kojem slučaju ne smijemo svoditi na vizuelna zapažanja jer je tako shvaćena slika zornosti nepotpuna. Nije dovoljno ako kaže-

mo da su uz vizuelne percepcije neophodne i akustičke percepcije jer je specifika nastave stranih jezika takva da nas ni ovakva definicija ne bi zadovoljila. U Enciklopedijskom rječniku pedagogije¹ nalazimo ovakvu formulaciju zornosti: »Zornost u suvremenoj didaktici izvodi se iz postavke dijalektičko-materijalističke spoznajne teorije o jedinstvu spoznajnih funkcija (promatranja, mišljenja, prakse) u ljudskom spoznavanju. Prema tome, suvremeno tumačenje zornosti pored akta promatranja (uz zapošljavanje što većeg broja osjetila) uključuje i misaonu aktivnost učenika, tj. da učenici promatranjem vanjskih svojstava predmeta i vanjskih manifestacija pojava misaono poniru u shvaćanje unutarnje biti predmeta i pojava i njihove zakonitosti. Zornost time postaje važan instrument u nastavi koji učenicima pomaže da na osnovi vanjskih osjetnih podataka o predmetima i pojavama što prije, što lakše i što pravilnije upoznaju veoma složene prirodne, društvene i psihičke zakonitosti.«

Promatrajući pojave oko sebe i uočavajući njihov međusobni odnos, učenici se upoznaju sa samim pojavama i spoznaju zakonitosti kojima su one uvjetovane. Pritom je neophodna misaona aktivnost učenika kako bi te pojave mogli upamtiti i trajno zadržati u sjećanju. Zornost učvršćuje misao učenika jer svaki vanjski utisak koji se primi pomoću više raznih čula ostavlja dublji trag u svijesti učenika — misao postaje zornija. Slobodno vladanje stranim jezikom nemoguće je ukoliko se učenik pri mišljenju ne služi elementima stranog jezika. Jedan je od najvećih problema suvremene nastave: kako učenike osposobiti da što prije i neposrednije počnu elemente stranog jezika uključivati u misaoni proces. Mišljenje je psihički proces koji se zasniva na osjetima i utiscima što ih učenik prima iz vanjskog svijeta. Misaoni proces se pospješuje ako se mišljenje neposredno veže uz pojedine predmete i zbivanja. Povezivanje osjećajnih i zornih percepcija vezanih uz elemente stranog jezika s misaonim procesom i jest zorno razvijanje mišljenja na stranom jeziku — zorno učenje stranog jezika.

Podjeli zornosti razni autori pristupaju na različite načine, polazeći od različitih kriterija. Neki uzimaju za osnovu podjele različita čula, drugi polaze od psihološke prirode zornosti, treći od jezične realnosti na koju se zornost primjenjuje itd. Za neke autore zornost je isključivo vizuelna, za druge vizuelno-auditivna, za treće perceptivna i mnemonička, za četvrte jezična i predmetna itd. Mnogi autori daju višestruku podjelu zornosti. Tako Beljajev² kao osnovne oblike zornosti navodi slijedeće: »Prema psihološkim podacima osim vizuelne moguća je i auditivna zornost (također i mirisna, ukusna i opipna); osim senzorne (povezane s čulnim organima) moguća je i motorna (pokretna) zornost. Osim predmetne treba dopustiti još i aktivnu zornost. Osim vanjske zornosti, zasnovane na osjetu i percepciji, može biti i unutrašnja (umna) zornost zasnovana na pamćenju i mašti, za koju nisu karakteristični opažaji već predodžbe. Isto tako treba razlikovati zornost samih predmeta i pojava i zorno prikazivanje veza i odnosa među tim predmetima i pojavama koji sami po sebi nemaju zorni karakter, tj. nastaju kao rezultat umne djelatnosti, ali koji ipak mogu biti uvjetno prikazani pomoću neke konkretne sheme. Konačno, osim vizuelno-predmetne zornosti

¹ Enciklopedijski rječnik pedagogije, Zagreb, 1963.

² Б. В. Беляев. Очерки по психологии обучения иностранным языкам, Москва 1965, стр. 84.

može i treba da postoji još i tzv. jezična zornost, koja se sa svoje strane dijeli na senzornu i motornu, vanjsku i unutrašnju, auditivnu i vizuelnu.«

Ako za kriterij podjele zornosti uzmemo čula, možemo reći da u nastavi stranog jezika važnu ulogu ima auditivna i vizuelna zornost. Ali ovdje je još važna i artikulacijska zornost, zornost koja se postiže aktivizacijom govornog aparata, kao i grafička zornost — vježbanje ruke u pisanju riječi i rečenica. Na taj način, uzevši u obzir utiske koje iz vanjskog svijeta primamo preko svojih čula, izdvojili smo četiri vrste zornosti:

- a) auditivna zornost
- b) vizuelna zornost
- c) artikulacijska zornost
- d) grafička zornost.

Auditivna se zornost postiže u prvom redu kad nastavnik glasno i jasno, ne prebrzo i ne prepolagano, izgovara svaku riječ i rečenicu na stranom jeziku. Izražajnost nastavnikova govora igra odlučujuću ulogu u nastavi stranog jezika. Osim glasa nastavnika u auditivnu zornost spadaju i glasovi drugih govoritelja, u prvom redu izvornih, čije glasove učenici čuju ili direktno ili snimljene na gramofonsku ploču, magnetofonsku vrpcu, preko televizije itd. Uz govor na stranom jeziku u auditivnu zornost spadaju i glasovi materinskog i drugih stranih jezika, kao i različite pjesme, glasovi životinja, šumovi koje proizvode pojedini predmeti i strojevi koji se u stranom jeziku mogu nazvati različitim riječima itd.

Vizuelna se zornost ostvaruje demonstracijom različitih pokreta, predmeta, slika, crteža, tablica, itd., koje se mogu pokazivati neposredno ili pomoću različitih tehničkih pomagala i aparata, flanelografa, grafoskopa, magnetske ploče itd. U vizuelnoj zornosti važno mjesto zauzima i način izgovora pojedinih glasova. Učenici treba da vide kako nastavnik izgovara glasove stranog jezika.

U našoj školi iz dana u dan raste broj različitih audio-vizuelnih sredstava, kao što su dijafilmovi, filmovi, televizija itd. Jedno od najsavršenijih audio-vizuelnih zornih sredstava svakako je zvučni film.

U artikulacijsku zornost spada ne samo promatranje nastavnika kako izgovara pojedine glasove, već u prvom redu izgovaranje glasova, riječi i rečenica na stranom jeziku. Učenik usvaja oblik pravilne artikulacije pojedinih glasova, riječi i rečenica jedino u slučaju ako sam vježba govorne organe izgovarajući i ponavljajući za nastavnikom tekst na stranom jeziku.

Pod grafičkom (motorno-grafičkom, motornom) zornošću razumijevamo u prvom redu pokrete rukom koje pisatelj čini pri pisanju riječi na stranom jeziku. Isto kao što je potrebno vježbati govorne organe izgovarajući strane riječi, potrebno je vježbati i ruku pišući strane riječi. Događa se da oni koji nisu vješti pisanju na stranom jeziku, iako glatko govore strani jezik, moraju preslikavati slovo po slovo dok napišu jednu riječ. U pismenim vježbama neophodno je vezivati pojedine glasove s odgovarajućim grafičkim znakovima, pišući znak i izgovarajući istodobno glas. Često se događa da učenici pri pisanju npr. u njemačkom jeziku glasa *š* izgovaraju u sebi i pišu *s*, *c*, *h* ili pri pisanju istog glasa u engleskom ili francuskom jeziku izgovaraju u sebi i pišu *s*, *h*, ili *c*, *h*. Bez zornog povezivanja zvučne i grafičke slike pojedinog glasa, zvučne i grafičke slike pojedine riječi, zvučne i grafičke slike

rečenice učenici nikad neće moći naučiti pismeno izražavati svoje misli na stranom jeziku.

Pri semantizaciji pojedinih riječi možemo učenicima pokazati predmet koji se tom riječi označava. Objašnjavajući značenje riječi »the chair« (der Stuhl, la chaise), pokazujemo učenicima stolicu, a u raznim govornim vježbama i sliku stolice i pišemo samu riječ na ploču. Izgovor riječi nazivamo u metodici »glasovnom slikom riječi«, nacrtani predmet »predmetnom slikom riječi«, a napisanu riječ »grafičkom slikom riječi«. Da bi učenici usvojili glasovnu sliku riječi, oni moraju riječ najprije čuti, a zatim je i sami izgovoriti. Tek kada riječ lako prepoznaju u različitim kontekstima i lako je izgovaraju u različitim govornim situacijama, kažemo da su učenici usvojili glasovnu sliku riječi. Isto tako, ako na prvi pogled povezuju grafičku uz glasovnu sliku riječi, ako lako i bez poteškoće glasovnu sliku riječi mogu transponirati u grafičku sliku riječi, kažemo da su usvojili grafičku sliku riječi.

Po nekim autorima auditivno-artikulacijska zornost izgovora glasova stranog jezika naziva se glasovnom zornošću. Glasovna i vizuelno-grafička zornost čine jezičnu zornost. Jezična se zornost razlikuje od predmetne zornosti. Predmetna se zornost postiže demonstracijom raznih predmeta, korištenjem nastavnih pomagala, slika, tablica itd. U predmetnu zornost spadaju i različiti zvučni efekti, šumovi, tonovi, kao i glasovi koji ne spadaju u fonetski sistem stranog jezika. Prema ovim autorima nastavnik provodi zornu nastavu stranog jezika (provodi jezičnu zornost) ako sam govori na stranom jeziku i traži od učenika da govore na stranom jeziku, ako njeguje pismeno izražavanje na stranom jeziku, a da pritom ne demonstrira različite predmete, slike, zvukove itd. Po njima jezična zornost čini sadržaj nastave stranog jezika, a predmetna zornost služi kao »materijal za dopunsku ilustraciju« i u nastavnom procesu ima pomoćni karakter.

Kad bi se iz nastave isključila jezična zornost, ostalo bi puko teoretiziranje o stranom jeziku, koje bi se provodilo na materinskom jeziku. Prema tome, ako nastavnik stranih jezika demonstrira konkretan jezični materijal koji se izučava, a to je govorni i pisani jezik, ako demonstrira akustičke, vizuelne, artikulacijske i grafičke slike riječi, on provodi zorno upoznavanje s dotičnim elementima stranog jezika — provodi jezičnu zornost. Jezična zornost najviše dolazi do izražaja u raznim govornim i pismenim vježbama. Tu nastavnik stalno vodi brigu o tome da su u jednakoj mjeri prisutni svi elementi jezične zornosti. Ona se povećava ako uz govor nastavnika učenici čuju stranu riječ i od drugih lica, preko gramofona, televizije itd., ako riječ vide napisanu više puta na raznim mjestima i u različitim situacijama.

Zornost koja se postiže djelovanjem na naša čula naziva se čulnom zornošću. Njoj se katkad suprotstavlja mnemonička zornost. Tu se učenicima ne demonstriraju pojedini predmeti, već se od njih traži da na osnovi iskustva sami predlože pojedine predmete i pojave — gorski potok, ljetni pljusak, ulazak učenika u školsku zgradu itd. Mnemoničkom zornošću nastavnik treba da se oprezno koristi, uzimajući u obzir moguće iskustvo učenika. Klasičan je primjer zloupotrebe mnemoničke zornosti Nušićev učitelj geografije, koji je od učenika koji nikad nisu vidjeli more tražio da zamisle more i na pučini parobrod, koji se još ne vidi.

Podjeli zornosti može se pristupiti i s druge strane, uzevši kao osnovni kriterij za podjelu sadržaj nastave stranog jezika. Sadržaj nastave stranog jezika je upoznavanje učenika s jezičnim gradivom, leksikom, fonetikom, gra-

matikom stranog jezika, sa zemljom čiji se jezik uči, njezinom kulturom i književnošću, kao i razvijanje govornih navika na osnovi ovog gradiva. Prema jezičnom kriteriju zornost možemo podijeliti na slijedeći način:

- | | |
|------------------------------|-----------------------|
| a) semantička zornost | d) gramatička zornost |
| b) situativna zornost | e) emotivna zornost |
| c) fonetsko-grafička zornost | f) radna zornost. |

Već na prvi pogled zapaža se da ta raspodjela nije provedena na osnovi jednog, već u najmanju ruku tri različita kriterija. Ali to ne umanjuje njenu preglednost jer svi kriteriji proizlaze iz sadržaja nastave stranog jezika.

U semantičku zornost ubrajamo pokazivanje različitih predmeta i radnji u svrhu semantizacije leksike, otkrivanja značenja pojedinih riječi i izraza. Semantička zornost važna je osobito na početnom stupnju nastave. Ona pomaže da se glasovna slika riječi što čvršće poveže s različitim predmetima i što dublje usiječe u pamet učenika. Promatrajući različite predmete, njihov oblik, veličinu, boju, primjenu, upotrebu, način rukovanja itd., učenici povezuju glasovnu sliku riječi s vizuelnom i akustičkom slikom predmeta te se na taj način ne samo upoznaju sa značenjem strane riječi, već je i brže i lakše pamte.

Ali pri semantizaciji nove leksike demonstracijom različitih slika i predmeta nastavnik mora biti vrlo oprezan. On treba da pazi da učenici pogrešno ne protumače značenje neke riječi. Zato je uz demonstraciju predmeta potrebno dati i prijevod riječi u svim onim slučajevima u kojima može doći do bilo kakvog nesporazuma, kao i u svim slučajevima gdje učenici ne mogu brzo, lako i točno otkriti značenje nove riječi na osnovi predloženih slika, pokreta ili predmeta. Pri semantizaciji idioma i raznih frazeologizama uz demonstraciju predmeta treba uvijek dati i prijevod leksičke jedinice.

Opće je prihvaćeno načelo da se leksika pri učenju stranog jezika usvaja tematski. S učenicima se obrađuju različite teme, sport, porodica, škola, izlet itd. Tema se usvaja u nizu različitih situacija. Tako se tema »sport« može dati putem slijedećih situacija:

- dva dječaka se dogovaraju da idu na nogometnu utakmicu;
- dva dječaka prisustvuju nogometnoj utakmici;
- učenici navijaju za svoj razred;
- razgovor o takmičenju za prvenstvo države;
- razgovor o takmičenju za prvenstvo škole itd.

Svaka situacija može se ilustrirati jednom ili s nekoliko slika. Slika kojom se ilustrira govorna situacija prikazuje obično jedan moment neke radnje, nekog događaja, pa se, prema tome, zove sižetna slika. Niz slika kojima se ilustrira jedna ili više situacija obično se naziva strip. Sižetne slike i stripovi igraju veliku ulogu u nastavi stranog jezika. Dobro pogođena slika može stimulirati učenike na razgovor o određenoj temi. Zato se slikama i stripovima služimo gdje god je to moguće za stvaranje i stimulaciju govornih situacija.

Situativna zornost može se razlikovati u stupnju prikazivanja stvarnosti. Učenicima se može pokazati fotografija neke situacije pune različitih detalja, o kojima nastavnik i ne misli govoriti, i koji često odvlače pažnju učenika, može im se pokazati crtež na kojem je dana ista situacija kao i na fotografiji,

ali s mnogo manje detalja koji razbijaju pažnju učenika. Nastavnik može pokazati samo jedan dio slike, shemu ili simbol koji sve više apstrahiraju stvarnost i usmjeruju pažnju učenika na ilustraciju govornog akta. Ako ima pred sobom sliku s nizom različitih detalja, nastavnik će najprije upoznati učenike s čitavom slikom — nazvati temu i situaciju, pa tek onda prijeći na upoznavanje učenika s pojedinim dijelovima slike.

Slike i stripovi mogu se dati uz neki određeni tekst. Na osnovi njih učenici će lakše ponoviti već poznati sadržaj. Ali slike i stripovi ne moraju uvijek biti ilustracija teksta, oni se mogu dati bez teksta i služiti kao siže, izvor informacije na osnovi koje će učenici sami sastavljati tekst. To su stimulativne slike. Pomoću njih nastavnik može točno odrediti stupanj govornih vještina i jezičnog znanja pojedinih učenika, jer tekst kontrolnog karaktera koji učenici uz takve slike sastavljaju zahtijeva aktivizaciju čitavog učenikovog znanja i sposobnosti.

Stimulativna snaga ilustracije velika je jedino u slučaju kad slika točno i precizno odražava situaciju o kojoj se govori u tekstu, kada, kako se to obično kaže, dobro pogodi situaciju. Nije preporučljivo da se na jednoj slici obrađuje niz različitih situacija. Nekad su se u udžbenicima nalazile slike »proljeća«, »jeseni«, »zime«, »porodice« itd., koje su bile prepune detalja na osnovi kojih se mogao razviti niz različitih govornih situacija. Tako su npr. učenici razgovarali o jeseni čitav mjesec koristeći se stalno istom slikom na kojoj je bila prikazana i berba grožđa i žetva, i vršidba, i seoba ptica, i lovac, i svadba itd. Naprotiv, nekoliko različitih slika za ilustraciju iste situacije korisno je davati učenicima, ali tek na srednjem i na naprednom stupnju učenja.

Situativna zornost ima veliko značenje za upoznavanje zemlje, kulture i običaja naroda čiji se jezik uči. I ovdje se pomoću jednostavnih ilustracija, ne pretrpanih detaljima, učenici mogu upoznati s pojedinim situacijama koje nisu slične ili nisu potpuno slične odgovarajućim situacijama u sredini u kojoj oni žive; mogu se upoznati s prirodnim ljepotama, izgledom gradova, karakterističnim građevinama, tvornicama, spomenicima kulture, književnicima, značajnim ljudima, koji imaju značenje za dotičnu zemlju, njen tehnički razvoj i kulturna dostignuća.

U fonetsku zornost spada u prvom redu govor nastavnika i njegovo držanje pri artikulaciji glasova stranog jezika. Učenici treba točno da vide kako nastavnik izgovara pojedine glasove, kako namješta usne, otvara usta, kakav izražaj lica pritom ima itd. Glasovna zornost je pri prvom upoznavanju s novim glasovima i leksičkim jedinicama čvrsto vezana uz konkretne situacije. Ponavljajući rečenice, učenik vidi pred sobom svog nastavnika i način na koji ih je on izgovorio. Kasnije, pri razvijanju govornih vještina u nizu ponovljenih situacija, ta se slika gubi, u pamćenju učenika stvara se opća, neutralna slika situacije i jezičnog teksta uz nju.

Uz zornu demonstraciju nastavnikova govora na stranom jeziku u fonetsku zornost spadaju fotografije kojima se pokazuje položaj usana pri izgovoru pojedinih glasova, crteži govornog aparata i raznih položaja jezika pri izgovoru glasova, glasovi drugih govornika snimljeni na magnetofonsku vrpču i gramofonske ploče itd. Fonetska transkripcija internacionalnoga fonetskog društva (Association phonétique internationale) može također poslužiti kao zorno sredstvo. Kad se nastavnik oprezno služi tom transkripcijom kao zornim

sredstvom, on može postići da učenici bolje, točnije i pravilnije izgovaraju pojedine glasove koji se razlikuju ili ih nema u fonetskom sistemu materinskog jezika.

Svaku riječ koju su učenici čuli treba da vide i napisanu. Grafička zornost sastoji se ne samo od čitanja, već i od zapisivanja nove leksike. One leksičke jedinice koje se primaju preko dva ili više različitih čula ostaju dublje u sjećanju od onih koje se primaju samo jednim čulom. Zato smatramo da svaku riječ koju učenici čuju treba da vide i napisanu, i to ne nakon nekoliko dana, već na istom satu na kojem su se s tom riječi upoznali. Stoga se fonetska zornost spaja s grafičkom zornošću gdje god je to moguće kako bi učenici stekli što cjelovitiju predodžbu nove jezične pojave — nove fonetske ili leksičke jedinice.

Zornost u nastavi stranih jezika treba da bude temelj na kojem učenici stječu jezična znanja, ona treba da pomogne da se što lakše i potpunije usvaja jezični materijal. Suvremena metodika smatra da proces intuitivnog usvajanja stranog jezika teče mnogo brže ako se učenici uz stjecanje govornih navika istodobno upoznaju i teoretski s funkcioniranjem jezičnog sistema stranog jezika. U nastavi stranog jezika mi upoznajemo učenike s leksičkim jedinicama (riječima i skupovima riječi) kojima se označavaju različiti predmeti i pojave u životu i pokazujemo kako se te riječi uzajamno spajaju, navodimo pravilna povezivanja među leksičkim jedinicama i isključujemo nedopuštena. Upoznavajući učenike s raznim jezičnim zakonitostima, mi ih upoznajemo s nizom apstraktnih pojmova koje ne možemo ilustrirati predmetima i kretanjama. Tako ih upoznajemo s različitim gramatičkim kategorijama, kategorijom roda, broja, padeža, vremena, s vrstama riječi, s kongruencijom, s rekcijom itd. Sve su to apstraktni pojmovi za koje učenici ne nalaze ekvivalente u stvarnosti koja ih okružuje, ne mogu se s njima upoznati pomoću raznih čula. Radi toga u nastavi jezika općenito, i materinjeg i stranih jezika, da bi učenici što lakše shvatili i što bolje upamtili razne apstraktne jezične pojmove, mi im te pojmove nastojimo konkretizirati pomoću posebno odabranih govornih situacija, pomoću raznih crteža, shema, dijagrama, geometrijskih figura, lukova, strelica, potcrtavajući i zaokružujući pojedine riječi, dijelove riječi itd. Takvu zornost nazivamo gramatičkom zornošću.

»Pod zornošću govornog čina mi imamo u vidu takvu reprezentaciju materijala na stranom jeziku koja bi dovodila do konkretizacije jezičnih pravila u aktima verbalne komunikacije i time utjecala ne samo na usvajanje govora na stranom jeziku već i na usvajanje sustava njegovih pravila.«³

Gramatička (morfološko-sintaksna) zornost provodi se na dva plana, na praktičnom i na teoretskom planu. Na praktičnom planu u gramatičku zornost ulaze specijalno organizirane govorne vježbe, rad s poticajnim tablicama, kratki dijalozi koji se temelje na nekoj određenoj strukturi, govornom modelu itd. Na teoretskom planu u gramatičku zornost ulaze različiti simboli pomoću kojih se označuju različite apstraktne veze između riječi u rečenici, kojima se zorno predočuju pojedini morfološki i sintaksni odnosi.

Govorna situacija, zorno predočena, treba da uvijek ima u osnovi točno određen dio jezičnog sustava, zorno predočen, s kojim se učenici upoznaju preko različitih struktura, govornih modela, modelskih rečenica, crteža, shema.

³ В. А. Артемов, Психология наглядности при обучении иностранным языкам, Иностранные языки в школе 1969/6.

Svaka prezentacija govorne situacije treba da vodi što temeljitijem usvajanju određenog dijela jezičnog sustava, treba da bude tako vođena da se kroz govorne situacije što dublje i plastičnije, korak po korak, lekciju za lekcijom, usvaja jezični sustav stranog jezika.

U nastavi stranih jezika ne treba zanemariti ni emotivnu zornost. Kao što se predmeti koji su se upoznali preko različitih čula bolje i dublje pamte, tako se bolje i dublje pamti i ona jezična stvarnost koja kod učenika pobudi određene emocije kao radost, tugu, ljubav, sažaljenje itd. Zato je uvijek poželjno služiti se tekstovima koji izazivaju razne emocije: lirskim pjesmicama, pripovijetkama, odlomcima iz pripovijedaka i drugih literarnih djela. Što se više primjenjuju emocionalni tekstovi u nastavi, to će potpunije biti i usvajanje leksičke građe koja se u njima nalazi. Osobito se dobro pamti i trajnije ostaje u sjećanju učenika ona leksička građa s kojom su se učenici prvi put susreli u tekstu koji je na njih ostavio dubok utisak.

Nastavnik treba da osposobi učenike da se koriste stranim jezikom u normalnim svakodnevnim situacijama koje su karakteristične za zemlju čiji se jezik uči. Takve situacije u najvećem broju slučajeva služe za razmjenu informacije i tek u manjem broju slučajeva sadrže emotivne elemente. I u nastavnom procesu treba predvidjeti izmjenjivanje jezičnih situacija koje sadrže emocionalne elemente s takvima koje ne sadrže emocionalne elemente. U nastavnoj praksi postotak emocionalnih situacija mora uvijek biti veći nego u svakodnevnom životu. U srednjoj školi, gdje se učenici upoznaju s književnošću, kulturom i civilizacijom zemlje i naroda čiji jezik uče, postotak emocionalnih tekstova treba da bude još veći.

U emocionalnim tekstovima treba vrlo pažljivo odabirati novu leksiku, nastojati da se učenicima ne daje prevelik broj novih riječi, no to je često teško postići. Učenici raspolazu ograničenim rječnikom, te samo nešto veći broj riječi koji je neophodan da se izazovu stanovite emocije može za njih predstavljati prevelik teret te tako zbog nepoznavanja leksike ili pretjeranog naprezanja i koncentracije da se što bolje upamti nova opsežna leksika, emocionalno obojeni tekst može ostaviti učenike potpuno ravnodušne. Zato je kod emocionalnih tekstova neophodno voditi brigu o tome jesu li oni učenicima s leksičke strane dostupni i može li nepoznavanje leksike na stanovitom stupnju biti kočnica emotivne zornosti.

Radnu zornost treba smatrati najdubljim i najpotpunijim oblikom zornosti. Pod radnom zornošću razumijevamo govorne situacije u kojima učenici obavljaju radnje s različitim predmetima kao u realnim govornim situacijama ili oponašajući realne govorne situacije. Tako nastavnik može donijeti pribor za jelo — učenici sami postavljaju stol, donose razna jela na stol, raspremaju stol itd.; nastavnik može donijeti različite predmete — jedan ih učenik kupuje, a drugi prodaje, učenik razgleda npr. odjevne predmete, pita za veličinu, boju, materijal itd.

Obavljajući »realne« radnje u različitim govornim situacijama, učenici najbrže pamte leksiku i jezične strukture koje se u takvim situacijama primjenjuju. Radna se zornost provodi u potpuno realnim životnim situacijama — što je zasad u našim prilikama izvedivo jedino u dječjim vrtićima; ili u životnim situacijama koje su u manjoj ili većoj mjeri apstrahirane — tako učenici u nižim razredima osnovnih škola mogu obavljati radnje s različitim igračkama, slikama predmeta, maketama itd.

Radna je zornost najprimjenljivija na početnom i na srednjem stupnju učenja jezika. Što su učenici mlađi, realna je govorna situacija to potrebnija. Ali postoji čitav niz različitih situacija u kojima radna zornost može biti korisna i odraslim učenicima na naprednom stupnju učenja jezika pri upoznavanju s različitim aparatima, hobi-zanimanjima, s dijelovima procesa proizvodnje u stručnim školama itd.

Zornost, bez obzira na to o kojem se obliku zornosti radi, mora biti uvijek motivirana. Nastavnik neće nikad pokazati neku sliku, neki predmet, izgovor nekog glasa ili grafičku sliku riječi a da to pokazivanje nije povezano s konkretnim usvajanjem novog jezičnog gradiva, s razvijanjem konkretnih vještina i navika. On u svakom konkretnom slučaju zna zašto provodi zornost određenog tipa, razmišlja na koji način treba zornost prezentirati učenicima da bi što potpunije djelovala na usvajanje novog gradiva, na razvijanje govornih vještina i navika.

Obično pokazivanje nekog predmeta ili slike ne možemo nazvati zornošću. Zornost je samo takvo pokazivanje predmeta, stripa, sheme koji se svjesno i planski uvode u nastavu s točno određenim govorno-jezičnim ciljem: izgovor novog glasa, semantizacija leksike, ilustracija govorne situacije itd.

Svaka zornost treba da izazove misaonu aktivnost učenika koja će slike i predmete povezati s nizom već poznatih pojmova koji se na karakterističan način formiraju i raspoređuju u sustavu stranog jezika.

Da bi se što prije ostvario postavljeni cilj, nastavnik uvijek teži optimalizaciji zornosti. A optimalna je ona zornost koja najbrže dovodi do cilja. Ona mora udovoljavati ovim trima uvjetima:

1. Mora uvijek imati neposredan govorni i jezični cilj. Nastavnik odabire upravo one slike i predmete koji su bitno povezani s jezičnim gradivom i koji najbolje ilustriraju govorni akt ili jezičnu zakonitost.

2. Predmeti i pojave moraju biti posebno odabrani i prikazani sa svoje najkarakterističnije i najtipičnije strane. Oni za učenika treba da budu u punom smislu riječi konkretni, povezani za odgovarajuću jezičnu stvarnost.

3. Pokazivanje predmeta, gdje god je to potrebno, treba da bude popraćeno komentarom nastavnika kako bi se predmet što bolje uklopio među već poznate predmete i pojave. Zornost se znatno pojačava ako je popraćena analitičkim objašnjenjem, ako navodi učenike na uspoređivanje, na uopćavanje i na sistematizaciju.

LITERATURA

1. Б. В. Беляев, *Очерки по психологии обучения иностранным языкам*, Moskva 1965.
2. В. А. Артемов, *Психология наглядности при обучении иностранным языкам*, *Иностранные языки в школе* 1969/6.
3. *Педагогическая энциклопедия*, Moskva 1966.
4. *Pedagogija*, Zagreb, Matica hrvatska 1968.
5. *Enciklopedijski rječnik pedagogije*, Zagreb, Matica hrvatska 1963.